

ІНСТИТУТ
ЖУРНАЛІСТИКИ
КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ZMІNA

ЦЕНТР ПРАВ ЛЮДИНИ

**MINISTRY OF
FOREIGN AFFAIRS
OF DENMARK**
Danida

АКАДЕМІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ ТА ВИКЛАДАЧОК ЖУРНАЛІСТИКИ

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА МАСМЕДІА В УКРАЇНІ

Збірник конспектів лекцій
Частина 3

Київ 2021

Авторський колектив: Баранецька Анна, Бондаренко Олена, Виртосу Ірина, Волинець Галина, Вялкова Ірина, Галаджун Зоряна, Гаркавенко Юлія, Горбенко Інна, Грабовець Ірина, Гуманенко Олександра, Доценко Катерина, Зима Ольга, Іванець Тетяна, Йордан Ганна, Ковпак Вікторія, Комарова Олена, Лакомська Інна, Лашкіна Марина, Макарчук Олена, Маркова Вікторія, Марченко Ірина, Мединська Олеся, Мельничук Юлія, Островська Наталія, Плеханова Тетяна, Почапська Оксана, Просяник Оксана, Решетука Тетяна, Русинко-Бомбик Любов, Савчук Оксана, Сашук Тетяна, Семенко Світлана, Сидоренко Ольга, Синоруб Галина, Солодка Людмила, Соломахін Андрій, Тарасюк Володимир, Тяпкіна Наталія, Чернявська Людмила, Чишевич Олексій, Чулкова Анна, Шендеровський Костянтин, Шутяк Лілія, Юріна Юлія.

За загальною редакцією: Виртосу І., Шендеровський К.

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 2 від 8 вересня 2021 р.).

Видання здійснено в межах спеціальної програми стажування та підвищення кваліфікації «Академія з прав людини для викладачів та викладачок журналістики», яку реалізовував Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка та Центр прав людини ZMINA за фінансової підтримки Програми Розвитку ООН в Україні та Міністерства закордонних справ Данії.

П68 **Права людини та масмедіа в Україні.** Частина 3: Збірник конспектів лекцій / за ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ : Інститут журналістики, 2021. – 354 с.

Третя частина збірника лекцій «Права людини та масмедіа в Україні», як і перша (2018) та друга (2020), стане в нагоді викладацькій спільноті та студентству факультетів та кафедр журналістики. Нові лекційні теми – це нові можливості для вдосконалення журналістської освіти та саморегулювання медіапрацівників на цінностях прав людини.

Це спеціальне видання підготовлено в межах реалізації спеціальної програми стажування та підвищення кваліфікації «Академія з прав людини для викладачів та викладачок журналістики».

Погляди, висловлені в публікаціях, належать авторам і не обов'язково відображають позицію ініціаторів програми. Збірник загалом або окрему його частину (конспект лекції) може використати будь-який вищий навчальний заклад підготовки за журналістським фахом або будь-яка медіаорганізація для підвищення кваліфікації журналістів та журналісток, які в своїй роботі спираються на цінності прав людини.

В електронному форматі тексти доступні на сторінці Ресурсного хабу Інституту журналістики «Права людини та медіадіяльність» за посиланням <http://labs.journ.univ.kiev.ua/hrj/>

Зміст

Розділ 1. Історія та сучасні практики медіаадвокації

<i>Виртосу Ірина, Марченко Ірина.</i> Правозахисна журналістика: осмислення шляхів розвитку.	7
<i>Волинець Галина.</i> Пресфотографія як свідчення порушень прав людини: еволюція праволюдності	14
<i>Бондаренко Олена.</i> Мова ворожнечі у фотоконтенті сучасних ЗМІ	30
<i>Маркова Вікторія.</i> Сторітелінг як ефективний засіб висвітлення боротьби за права людини в медіа	37
<i>Іванець Тетяна, Доценко Катерина.</i> Соціальна реклама як ефективний інструмент інформаційної діяльності в аспекті висвітлення прав людини на державному рівні: український досвід.	44
<i>Ковпак Вікторія.</i> Комунікаційні інструменти Amnesty International для просування правозахисного руху	56
<i>Чулкова Анна.</i> Висвітлення в медіа правозахисного руху в Україні як інтелектуального та впливового	72
<i>Просяник Оксана.</i> Медійний дискурс про права людини: культурно-цивілізаційний аналіз і аксіологічна (ціннісна) експертиза	87

Розділ 2. Повага до різноманіття

<i>Чишевич Олексій, Вялкова Ірина, Виртосу Ірина.</i> Повага до людського різноманіття: вступ до теми.	99
<i>Островська Наталія, Шендеровський Костянтин.</i> Інклюзивний підхід у професійній підготовці журналістів	105
<i>Чернявська Людмила, Тяпкіна Наталія.</i> Роль журналістики в поширенні недискримінаційного ставлення до так званих вразливих груп: обумовленість контенту та продуктів	121
<i>Мельничук Юлія, Соломахін Андрій.</i> Обумовленість сучасного висвітлення боротьби за права людини — осіб з інвалідністю (регіональний аспект на прикладі Чернівців та Херсона)	129
<i>Савчук Оксана, Шендеровський Костянтин.</i> Осмислення конфлікту концептуальних (та нормативних) підходів «дитиноцентризму» та «охорони дитинства» в медіа	139
<i>Решетука Тетяна, Йордан Ганна.</i> Право дитини на освіту: багатовекторність поняття та рекомендації щодо висвітлення у медіа	150
<i>Лакомська Інна.</i> Підлітки: подолання невидимості людини в медіа на підставі підходу, що заснований на правах людини (human rights based approach)	162
<i>Солодка Людмила.</i> Порушення прав дітей у сучасних медіаматеріалах: регіональний аспект.	170
<i>Сидоренко Ольга.</i> Внутрішньо переміщені особи: етичні та правозахисні аспекти висвітлення проблематики в регіональних ЗМІ	179
<i>Почапська Оксана.</i> ЛГБТКІ+ люди та спільноти в регіональних медіа: системні порушення та захист прав людини	193

Тарасюк Володимир, Русинко-Бомбик Любов, Брайлян Ольга. Мова ворожнечі як проблема розвитку регіональних ЗМІ 198

Гаркавенко Юлія. Медіарецепція прав людини в Україні: дискурс європейських ЗМІ..... 203

Розділ 3. Гендерна рівність та медіа

Сащук Тетяна. Гендерна рівність та гендерна нечутливість українських медіа 215

Шутяк Лілія. Гендерна рівність у політиці: висвітлення реалізації прав українських жінок на публічну участь та владу..... 220

Макарчук Олена. Гендерний дискурс у нових ЗМІ: медіаобраз політикині..... 226

Баранецька Анна. Гендерована реклама в Україні: трансформація комунікацій..... 233

Грабовець Ірина, Комарова Олена. Соціальні комунікації попередження та боротьби із сексуальними домаганнями та дискримінацією за ознакою статі в інституціях різних форм власності 243

Плеханова Тетяна. Висвітлення теми домашнього насильства в регіональних інтернет-виданнях 255

Семенко Світлана. Застосування гендерного підходу в регіональних медіа: ключові стратегії у висвітленні проблематики та руйнування стереотипів 269

Розділ 4. Виклики для ЗМІ у сфері прав людини

Лашкіна Марія. Діяльність галузевих уповноважених з прав людини та Інституту уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: спільне та відмінне у висвітленні..... 279

Зима Ольга. Права людини на свободу мирних зібрань: принципи, завдання та особливості журналістської діяльності 290

Галаджун Зоряна. Дифамація: покарання чи звільнення від відповідальності журналіста 301

Горбенко Інна, Шендеровський Костянтин. Захист прав людини як основа діяльності волонтерів. Обумовленість сучасної медіапрактики в Україні 314

Юріна Юлія, Шендеровський Костянтин. Медіатема мобінгу в системі координат суспільного інтересу 329

Мединська Олеся, Синоруб Галина. Права людини та цифрова безпека..... 340

Гуманенко Олександра. Інформаційна безпека в сучасному комунікативному просторі та права людини 346

Розділ 1

Історія та сучасні практики медіаадвокації

Право дитини на освіту: багатовекторність поняття та рекомендації щодо висвітлення у медіа

Тетяна Решетуша, кандидатка наук із соціальних комунікацій, викладачка кафедри журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Ганна Йордан, кандидатка технічних наук, доцентка кафедри журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

У лекції розглянуто основні українські й міжнародні нормативно-правові акти в контексті висвітлення питань права дитини на освіту. Розглянуто проблему інклюзії в межах реалізації права дитини на освіту. Наведено конкретні приклади порушень права на освіту дітей, які виховуються у несприятливому середовищі, в умовах пандемії Covid-19 та за їх етнічною належністю. Матеріали лекції можна використати під час вивчення дисциплін «Проблематика ЗМІ», «Соціальна проблематика медіадискурсу» студентами першого (бакалаврського) рівня освіти.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Міжнародні документи про право на освіту.
2. Вітчизняне законодавство про право на освіту.
3. Інклюзивний підхід до права дитини на освіту.
4. Ризики у реалізації права на освіту дітей, які виховуються у несприятливому середовищі, в умовах пандемії Covid-19.
5. Висвітлення порушень у реалізації права на освіту дітей за їх етнічною приналежністю (на прикладі ромської спільноти України).

Освіту можна розуміти як передачу накопичених суспільством знань молодому поколінню для розвитку в нього пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх і професійних знань. Її мета — дати новому поколінню початкові знання культури, формуючи поведінку в дорослому житті і допомагаючи у виборі можливої ролі в суспільстві. У широкому сенсі слова, освіта — процес або продукт формування розуму, характеру або фізичних здібностей особистості. У технічному сенсі утворення — це процес, за допомогою якого суспільство через школи, коледжі, університети та інші інститути цілеспрямовано передає свою культурну спадщину — накопичене знання, цінності та навички — від одного покоління іншому.

Право на освіту — одне з основних соціокультурних прав людини. Дотримання прав людини, передусім — дитини, повинно бути пріоритетом політики України у контексті реалізації світових демократичних та гуманістичних тенденцій, євроінтеграційних устремлінь нашої держави.

За результатами дослідження 2007 року, проведеного ученими Стенфордського університету (США) та Мюнхенського університету (Німеччина) «Роль якості освіти у економічному розвитку» («The Role of Education Quality in Economic Growth»), рівень освіти прямо впливає на доходи та зайнятість населення — краще освічені люди легше знаходять роботу, мають кращі умови праці та більше заробляють [1]. Крім того, він позитивно пов'язаний із тривалістю життя, здоров'ям та соціальною інтеграцією. Краще освічені люди є більш залученими у громадське та політичне життя, вони активніше долучаються до розвитку справді демократичного суспільства [2].

Наявна пряма кореляція між рівнем освіти і рівнем бідності в кожній країні світу. Відповідні дослідження в Україні проводив Інститут демографії та соціальних досліджень. Їхні результати підтвердили тезу, що кра-

ща освіта дає змогу домогосподарствам бути стійкішими до криз і розташовуватися подалі від межі бідності. Згідно з цими дослідженнями, рівень бідності в домогосподарствах, де всі дорослі мають вищу освіту, все-ро менше, ніж у тих, у яких жоден дорослий не має вищої освіти [20].

1. МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ ПРО ПРАВО НА ОСВІТУ

Освіта є одним із основних прав людини, що закріплене у 26 статті Декларації прав людини, Конституції України та галузевих законах. Четверта ціль сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй (далі — ООН) до 2030 року, виконання якої здійснює також і Україна, передбачає «забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх».

Слід зазначити, що право на освіту, як соціальне право належить до другого покоління прав людини. Ця група прав була зафіксована в різних національних і міжнародних документах протягом ХХ століття. Так, наприклад, право на освіту, як соціальне право, уперше було закріплено в Конституції Мексики 1917 року. На сьогодні це право продовжують удосконалювати.

Цікаво, що Декларація прав дитини 1924 року не містила взагалі положень, які б стосувалися права дитини на освіту. Уперше положення про можливість дитини мати право на освіту з'явилося у тексті Декларації прав дитини 1959 року. Принцип 7 Декларації про права дитини проголошує, що дитина має право на здобуття освіти, яка має бути безкоштовною, обов'язковою, принаймні на початкових стадіях. Їй має надаватися освіта, яка сприяла б її загальному культурному розвитку, завдяки якій вона могла б на основі рівності можливостей розвинути свої здібності, приватне судження, а також усвідомити моральну, соціальну відповідальність стати корисним членом суспільства.

Загальна декларація прав людини (1948) однозначно закріплює право кожної людини на обов'язкову безплатну початкову і загальну освіту, на загальнодоступну технічну та професійну освіту і однаково доступну для всіх вищу освіту на основі здібностей кожного; основні вимоги до освіти — спрямованість її на повний розвиток людської особистості і відношення поваги до її прав та основних свобод.

У статті 26 Загальної декларації прав людини йдеться:

Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безкоштовною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного.

Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток особистості і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расами або релігійними групами і повинна сприяти діяльності ООН у підтримці миру.

Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

До проблеми права на освіту ООН звертається і в наступних своїх рішеннях.

Так, у Декларації соціального прогресу та розвитку (резолюція 2542 Генеральної Асамблеї від 11 грудня 1969 р.) визначені головні завдання на національному і міжнародному рівнях на шляху соціального прогресу та розвитку:

- викорінення неписьменності, забезпечення права на загальний доступ до культури та на безплатне обов'язкове навчання на початковому рівні та на безплатне навчання на всіх рівнях; підвищення загального рівня освіти протягом усього життя;
- вживання заходів з метою прискорення та поліпшення загальної професійної та технічної освіти;
- підвищення загального рівня освіти, забезпечення безперервного процесу освіти, конструктивне використання вільного часу, особливо часу дітей та підлітків.

Розвиток міжнародних законодавчих норм щодо прав дитини, починаючи з Декларації прав дитини (1959), Конвенції ООН «Про боротьбу з дискримінацією у галузі освіти» (1960), Конвенції ООН «Про права дитини» (1989), і сучасних — Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю» (2006), Декларації ООН «Про права корінних народів» (2007) є відображенням поступових змін поглядів суспільства на проблему рівності можливостей та недискримінації дітей за будь-якою ознакою.

Конвенція ООН «Про права дитини» (прийнята у 1989 р., ратифікована Україною у 1991 р.) ґрунтується на визнанні прав усіх дітей, на пріоритетах загальнолюдських цінностей та гармонійного розвитку особистості, недискримінації дитини за будь-якими ознаками. Конвенцією вперше в історії міжнародного правового законодавства визнано пріоритети інтересів дитини у суспільстві. У Конвенції ООН про права дитини 1989 року також згадується про освіту — можливість реалізації цього права дитиною як такого, що має забезпечити повноцінний розвиток дитини, її талантів, розумових та фізичних здібностей. Зокрема, наголошено на тому, що держави-учасниці визнають право дитини на освіту, з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема: упроваджують безоплатну й обов'язкову початкову освіту; сприяють розвиткові різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як упровадження безоплатної освіти та надання у випадку необхідності фінансової допомоги; забезпечують доступність вищої освіти для всіх дітей на підставі здібностей кожного за допомогою необхідних засобів.

У Конвенції ООН «Про права дитини», статті 2 зазначено, що «держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї».

Статтю 23 регламентовано «забезпечення дитині з інвалідністю ефективного доступу до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності та доступу до засобів відпочинку таким чином, який спонукатиме до найбільш повного по можливості втягнення дитини в соціальне життя і досягнення розвитку її особи, включаючи культурний і духовний розвиток дитини».

У Статті 29 зазначено, «що освіта дитини має бути спрямована на: розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі».

2. ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ПРАВО НА ОСВІТУ

Освіта як окрема сфера взаємовідносин у житті суспільства в Україні регулюється насамперед Конституцією України, Законами України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020).

У статті 53 Конституції України йдеться:

«Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства».

Закон України «Про освіту» (2017 р.) визначив пріоритетні завдання для впровадження інклюзивної освіти. Він містить основні терміни, пов'язані з інклюзивним навчанням: інклюзивне навчання, індивідуальна програма розвитку, діти з особливими освітніми потребами, універсальний дизайн та ін. Серед іншого, закон зобов'язує заклади загальної середньої освіти в обов'язковому порядку на підставі письмового звернення особи з ООП, її батьків чи законних представників утворити інклюзивні та/або спеціальні класи.

3. ІНКЛЮЗИВНИЙ ПІДХІД ДО ПРАВА ДИТИНИ НА ОСВІТУ

Інклюзія (від латинського *include*; англ. *inclusion*) — означає процес активного включення в суспільні стосунки всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей [6]. Стать, вік, місцезнаходження, бідність, втрата працездатності, етнічна належність, мова, релігія, міграція, сексуальна орієнтація, гендер, ув'язнення, переконання та ставлення не повинні бути причиною дискримінації того, хто навчається.

Ідея інклюзії виникла як наслідок усвідомлення цінності багатоманітності і відмінностей між людьми. Вона виключає будь-яку дискримінацію та ґрунтується на одній з основоположних ознак демократичного суспільства: усі діти без винятку є цінними членами суспільства і мають рівні права, зокрема щодо отримання освіти. Інклюзія стосується не лише осіб з інвалідністю (як зазвичай вважають пересічні українці), але й людей з особливими освітніми потребами (далі — ООП), тобто такими що потребують «додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення їх права на освіту» [5].

Немає єдиного визначення інклюзивного навчання, але його опис міститься в документах багатьох міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Світовий Банк, Організація економічної співпраці та розвитку та ін.)

Відповідно до ширшого розуміння інклюзивної освіти та міжнародних документів, діти з особливими потребами — це особи до 18-ти років, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі (діти з порушеннями психофізичного розвитку, діти з інвалідністю, діти-біженці, працюючі діти, діти-мігранти, діти — представники національних меншин, діти — представники релігійних меншин, діти із сімей з низьким прожитковим мінімумом, безпритульні діти, діти-сироти, діти із захворюваннями СНІД/ВІЛ та інші). В українському законодавстві термін «діти з особливими освітніми потребами» використовується у вужчому розумінні інклюзивної освіти й охоплює дітей з порушеннями психофізичного розвитку та дітей з інвалідністю³⁵.

Системи освіти, які шанують різноманіття й дотримуються переконання, що кожна людина має потенціал і до неї треба ставитися з гідністю, дають можливість усім навчатися не тільки базових речей, а й здобувати широке коло навичок, необхідних для побудови стійких суспільств.

Виокремлюють чотири етапи розвитку суспільства щодо ставлення до осіб з особливими освітніми потребами: виключення (ексклюзія), сегрегація, інтеграція, інклюзія.

Учені, які займаються вивченням проблеми навчання дітей з ООП, розділили історію її розвитку на наступні етапи:

— до ХХ століття — ексклюзія (соціальна ізоляція) — виключення дітей з особливостями розвитку з освітнього процесу і суспільного життя загалом.

— початок ХХ століття — середина 60-х років ХХ століття — «медична модель» — сегрегація.

Сегрегація — розміщення владою дітей з особливими освітніми потребами у спеціальні навчальні заклади, що змушує їх вести ізольоване життя. Упродовж тривалого часу проблеми людей з розумовими та фізичними порушеннями ускладнювалися обмеженими можливостями суспільства, яке концентрувало основну увагу на недоліках, а не на потенційних можливостях цих осіб.

«Медична модель» проіснувала до 1965 року. Ця модель означала, що людина з особливостями розвитку — хвора особа, їй необхідний довготривалий догляд та лікування, які найкраще здійснювати в спеціальній установі;

— середина 60-х -середина 80-х років — «модель нормалізації» — інтеграція.

Інтеграція — приведення у відповідність потреб дітей, у яких відзначаються психічні й фізичні порушення, із системою освіти, що залишається в цілому незмінною.

У 70-х роках в Скандинавії з'явилося поняття «нормалізація» як альтернатива «медичній моделі». Концепція нормалізації укладала в собі нове, що відкриває широкі перспективи уявлення про дитину з особливостями розвитку і робила наголос на вихованні її в душі культурних норм, прийнятих в тому суспільстві, в якому вона проживає. Це поняття було схвалене в США і Канаді і стало каталізатором формування «патернів культурно нормативного життя тих, хто раніше був виключений з товариства».

З цим періодом пов'язаний процес інтеграції дітей з особливостями розвитку в середовище звичайних однолітків. Інтеграцію в цьому контексті зазвичай розглядали як процес асиміляції, що вимагає від людини прийняти норми, характерні для домінуючої культури і дотримуватися їх у своїй поведінці. З'явилося поняття «мейнстрімінг» (від англ. *mainstream*, тобто вирівнювання, приведення до розповсюдженого зразка) — така соціально-освітня стратегія, коли учні з інвалідністю спілкуються з однолітками на святах, у межах різних програм проведення дозвілля, а якщо вони навіть і включені у класи масової школи, то насамперед

³⁵ Основні поняття: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, універсальний дизайн, розумне пристосування <http://www.ussf.kiev.ua/a/FAQ1.html>

це зроблено для розширення соціальних контактів, але не для досягнення освітньої мети. Інтеграція не протиставляється системі спеціальної освіти, а виступає як одна з альтернативних форм усередині системи. Інтеграція — «дітище» спеціальної педагогіки, так як інтегрована в загальноосвітнє середовище дитина залишається під її патронатом: вона або навчається в спеціальному класі (групі), або обов'язково отримує корекційну допомогу і навчається у звичайному класі (групі). Можна вважати, що інтеграція зближує дві освітні системи загальну і спеціальну і робить розмитими межі між ними;

— середина 80-х років — донині — «соціальна модель» — інклюзія. Сенс сучасного поняття «інклюзивна освіта» полягає в ідеї спільного навчання дітей без інвалідністю та дітей з інвалідністю [6].

Інклюзія — це реформування школи, перепланування навчальних приміщень і приведення навчальних програм до потреб дитини з обмеженими можливостями здоров'я. Інклюзивні школи мають не лише забезпечити високоякісну освітою всіх дітей, а й сприяти усуненню дискримінаційних установок і настроїв, створювати сприятливу атмосферу у громадах для розвитку інклюзивного суспільства, змінюючи перспективи соціального облаштування.

За підтримки ЮНЕСКО в Іспанії, у м. Саламанці 7–10 червня 1994 року були представлені концептуальні засади інклюзивної освіти, так звана «Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами» та «Рамки дій» для її реалізації [7].

Саме цей документ і став першим міжнародним документом, який наголосив на необхідності проведення освітніх реформ у напрямі інклюзивної освіти. У зверненні до всіх урядів наголошується, що пріоритетним з точки зору політики та бюджетних асигнувань має бути «реформування системи освіти, яке б дало змогу охопити навчанням усіх дітей, незважаючи на індивідуальні відмінності та труднощі; законодавчо визнати принцип інклюзивної освіти, який полягає в тому, що всі діти перебувають у звичайних школах, за винятком тих випадків, коли не можна вчинити інакше; всіляко заохочувати обмін досвідом з країнами, що мають інклюзивну систему навчання; сприяти участі батьків, громад, громадських організацій осіб з інвалідністю в процесах планування та ухвалення рішень, що стосуються задоволення особливих навчальних потреб; всіляко сприяти розробці стратегій діагностування та визначення особливих потреб у дітей, а також розробляти науково-методичні аспекти інклюзивного навчання; значну увагу варто приділити підготовці педагогів до роботи в системі інклюзивної освіти».

Такий підхід до навчання дітей з особливими освітніми потребами має такі переваги:

- немає поділу на нормотипових дітей і дітей з особливими освітніми потребами;
- діти без інвалідності одержують уявлення про те, з якими проблемами зіштовхуються діти з обмеженими можливостями здоров'я, у результаті в них виховується терпимість і повага суспільства;
- дітям з інвалідністю надаються різні види підтримки для успішної соціалізації в реальних умовах, не відірваних від дійсності;
- витрати на таке навчання відносно невисокі у порівнянні з освітою у спеціалізованих школах.

Хоча інклюзивна освіта підтримується законодавчою базою України з 2010 року, лише у 2019 році застарілі психо-медико-педагогічні консультаційні центри по всій країні почали трансформувати в сучасні інклюзивні ресурсні центри (ІРЦ), де надається підтримка дітям з особливими освітніми потребами. Сьогодні їх в Україні — 623. Інклюзивно-ресурсний центр — це установа, створена з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти та інших навчальних закладах, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу. https://zaxid.net/statti_tag50974/

Станом на 1 січня 2020 року в інклюзивних класах навчається 19 345 учнів із особливими освітніми потребами. Ця кількість у 7 разів перевищує дані п'ятирічної давнини. На початок 2020 року в Україні створено 13 782 інклюзивні класи. Так, у 2019/2020 навчальному році 35% від загальної кількості закладів загальної середньої освіти організували інклюзивне навчання [8].

У закладах дошкільної освіти станом на 1 січня 2020 року здобувають освіту 4 681 вихованець із особливими освітніми потребами. Також із 2019/2020 навчального року інклюзивне навчання запроваджено в закла-

дах професійної, професійно-технічної та вищої освіти, де інклюзивно навчаються 1 312 здобувачів освіти з особливими освітніми потребами [8].

Попри позитивну динаміку статистики, ситуація з інклюзивним навчанням дітей з інвалідністю та дітей з особливими освітніми потребами далека від ідеалу. На практиці батьки таких дітей часто зустрічаються з неприйняттям в дитячому колективі, насамперед батьками інших дітей, нерідко і вчителями.

Це відбувається з багатьох причин. Наведемо типові:

- брак широкого суспільного розуміння інклюзії, її переваг як у суспільному, так і економічному аспектах;
- відсутність належної комунікації між адміністрацією школи і батьками, як нормотипових дітей, так і дітей з особливими освітніми потребами;
- відсутність розуміння інклюзивних технологій, які містять три складові: доступ дітей до школи (тобто архітектурна та інша доступність), розумне пристосування в класі та зміна педагогіки.

Одних лише змін на законодавчому рівні недостатньо. Необхідна активна просвітницька діяльність, формування громадської думки про значення інклюзії у суспільному поступі. І саме тут значення медіа важко переоцінити.

4. РИЗИКИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ ДІТЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬСЯ У НЕСПРИЯТЛИВОМУ СЕРЕДОВИЩІ, В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

В Україні категорії дітей, які знаходяться в зоні ризику реалізації права на освіту, крім дітей з інвалідністю, можна доповнити наступними категоріями:

- діти з сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах*;
- діти з сімей, що отримують державну соціальну допомогу для малозабезпечених*;
- діти з сімей одиноких матерів (батьків)*;
- діти з сімей, де принаймні один з батьків має інвалідність*;
- діти-сироти;
- діти, позбавлені батьківського піклування;
- діти з сімей вимушено переміщених осіб;
- соціальні сироти / діти, які більшість часу проводять на вулиці*;
- діти, які належать до груп етнічних спільнот;
- діти, які проживають у віддалених населених пунктах (великих за площею селах, що складаються з окремих виселків чи хуторів)*.

*Помічені зірочкою виявилися особливо вразливими категоріями під час пандемії Covid-19, оскільки перехід на дистанційне навчання суттєво загострив наявні проблеми.

З оголошенням карантину реалізація права на освіту опинилася під загрозою в усьому світі. За словами генеральної директорки ЮНЕСКО Одрі Азулай (березень 2020 року), масштаби нинішніх обмежень у галузі освіти в усьому світі є безпрецедентними, і їхнє збереження загрожуватиме забезпеченню права на освіту [9]. За даними ЮНЕСКО, станом на початок квітня 2020 року всі школи було закрито у 191 країні світу, де мешкають понад 90% усіх учнів/учениць планети [10].

У 2020 році до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини надійшло 1 677 повідомлень з приводу порушень прав дитини, з них 16% (268) стосувалися права на освіту [11].

Міністерство освіти і науки України виявилось неготовим до викликів, пов'язаних з карантинними обмеженнями, та організацією дистанційного навчання. Про це неодноразово з'являлися повідомлення у медіа усіх рівнів: починаючи від загальнонаціональних і закінчуючи групами у соціальних мережах. Голов-

ними темами таких публікацій у квітні-травні 2020 року були: скарги батьків на відсутність онлайн-уроків; неадекватні вимоги вчителів щодо швидкості виконання завдань; відсутність доступу до інтернету та засобів навчання (комп'ютерів, ноутбуків, планшетів, мобільних телефонів) у деяких учнів, особливо коли у сім'ї кілька дітей шкільного віку; сім'я знаходиться у складних життєвих обставинах, в тому числі через втрату батьками роботи або постійного доходу, що критично обмежило ресурси для забезпечення потреб дітей у таких родин.

На неналежні умови організації праці в умовах карантину скаржилися і вчителі: вони не були забезпечені ані засобами для облаштування робочого місця вчителя в умовах дистанційного та змішаного навчання, ані методиками такого навчання, що опосередковано стало причиною неналежного рівня надання освітніх послуг чим порушувалися права дитини на освіту.

Ситуацію намагалися виправити за допомогою проєкту «Всеукраїнська школа онлайн»: телеуроки для учнів 5–11 класів, які транслювали за чітким розкладом українські телеканали («ПлюсПлюс», «112 Україна», NewsOne, «Піксель», ZIK, «УНІАН ТБ», «Індіго», «Рада», «UA: Культура», «UA: Перший» та М1) та YouTube-канал Міністерства освіти і науки, проте більшість з них мали обмеження у поширенні транслювання, а для перегляду на YouTube-каналі потрібно було підключення до мережі інтернет та наявність відповідних засобів зв'язку. Якість окремих онлайн-уроків зазнавала критики, незважаючи на залучення до їх розробки провідних педагогів. Відсутність зворотного зв'язку також негативно позначалася на рівні освітніх послуг.

Початок нового навчального року не приніс очікуваних змін в організацію освітнього процесу. Лише з 16 жовтня набуло чинності розроблене в МОН Положення про оновлені умови організації дистанційного навчання [12]. «Цей документ був радше запізнілим реагуванням, адже був випущений більш ніж через місяць після початку нового навчального року і містив короткі пояснення організаційних процесів дистанційної освіти. Натомість в ньому бракувало методичних рекомендацій щодо проведення дистанційної освіти для різних типів закладів», вважає незалежний аналітичний центр «Cedos» (ГО Центр дослідження суспільства) [13]. Результати опитувань, проведених Державною службою якості освіти [14] та освітнім омбудсменом [15], дають змогу виокремити такі найважливіші проблеми, пов'язані з порушенням права дитини на освіту (організаційні, навчальні, психоемоційні, технічні):

- не завжди якісна організація дистанційного навчання (часто завдання просто розміщуються на сайті або надсилаються, написані від руки, без жодної комунікації з вчителем, відсутність завдань узагалі, велика частка навчального матеріалу, винесена на самостійне опрацювання, неузгодженість телеуроків з навчальною програмою);
- низьку мотивацію до навчання та невміння частини школярів навчатися самостійно, брак спілкування з ровесниками та вчителями;
- часткова або повна відсутність належного технічного обладнання для навчання, відсутність чи застарілість необхідного програмного забезпечення;
- боротьба між членами родини за доступ до технічного обладнання, що призвело серед іншого до підвищення психоемоційної напруженості та зростання насилля у сім'ях;
- відсутність інтернет-зв'язку або інтернет-зв'язок не належної якості.

Часто, з огляду на статтю 55 Закону України «Про освіту», на батьків покладається відповідальність за реалізацію права на освіту, адже вони повинні «сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною передбачених нею результатів навчання» [5], проте там не зазначені обсяги такого «сприяння». Тож, на нашу думку, обов'язок з забезпечення технічними засобами навчання, як і якісним інтернет-зв'язком як умовами реалізації права на освіту не можна перекладати на плечі батьків, особливо в умовах погіршення матеріального стану багатьох сімей через Covid-19. Показовим тут видається випадок притягнення до адміністративної відповідальності матері за неналежне виконання батьківських обов'язків (ч. 2 ст. 184 КУ-ПАП), бо її син не відвідував дистанційних уроків через відсутність удома інтернету [16]. Водночас держава не передбачає можливості надання у безоплатну оренду відповідної техніки, безкоштовного або пільгового підключення до мережі Інтернет.

5. ВИСВІТЛЕННЯ ПОРУШЕНЬ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ ДІТЕЙ ЗА ЕТНІЧНОЮ НАЛЕЖНІСТЮ (НА ПРИКЛАДІ РОМСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ УКРАЇНИ)

За офіційними даними, в Україні проживає близько 48 тисяч представників ромської національності. Однак реальна кількість за розрахунками експертів Ради Європи перевищує цей показник, і становить від 150 до 400 тисяч. Представники ромської національності проживають на всій території країни [17].

Ромська спільнота є найбільш вразливою в Україні. Існує багато аспектів вразливості: бідність, ізоляція, дискримінація при працевлаштуванні, у доступі до освіти, медичних послуг, відсутність ідентифікаційних документів і т.д. Усе це сприяє стигматизації і дискримінації ромів: понад 60% представників ромської нацменшини не мають роботи; близько 40% ромів не мають документів; лише 1% дітей ромів отримують атестат про повну загальну середню освіту. Згідно з дослідженням щодо соціально-економічного та суспільно-правового аспекту ромських громад України, отримання освіти є однією з актуальніших проблем ромського населення, а її рівень вкрай низький.

Так, кожен п'ятий представник ромської національності, а це 24%, взагалі не має освіти. Майже кожен четвертий не вміє читати та писати українською. А частка тих, хто отримав вищу освіту, мізерна — лише 1%. 31% дітей ромів узагалі не ходять до школи [17].

За даними Інституту соціальних досліджень України:

- близько 50% ромських дітей регулярно не відвідують школу,
- початкову освіту отримують лише 20–30% дітей-ромів;
- більшість ромських дітей взагалі не закінчує школу;
- середній вік, у якому ромські діти залишають навчальні заклади — 10–11 років. Як правило, до цього часу вони не встигають навчитися найелементарнішого — читати й писати;
- вищу освіту отримують одиниці [18].

Спираючись на дані Інформаційного ресурсного центру «Правовий Простір», який акумулює та систематизує інформацію Центрів правової інформації та консультацій, що працюють за підтримки «Ромської програмної ініціативи» Міжнародного фонду «Відродження», можна зробити висновки, що на низький рівень освіти ромів сьогодні впливають два види факторів:

Внутрішні:

- тотальна бідність (неможливість оплатити дитсадок, придбати навіть елементарне шкільне приладдя, форму тощо);
- кочівний спосіб життя;
- територіальна відокремленість (у випадку проживання в таборі)
- нерозуміння батьками важливості відвідування дитсадків та шкіл;
- відсутність у самих дітей мотивації отримати освіту.

Зовнішні:

- стереотипи в суспільстві щодо ромів;
- байдужість державної машини до порушення їхніх прав на освіту.

До ромів, і до маленьких зокрема, ставляться упереджено й насторожено. Батьки більшості учнів не бажають, щоб їхні діти вчилися разом з ромськими — адміністрації загальноосвітніх шкіл виконують ці вимоги. Для ромів створюють окремі класи і навіть школи — а це вже суспільна ізоляція. Такі школи називають сегрегованими.

Сегрегація (лат. segregatio — відділення) — різновид дискримінації, який полягає у фактичному чи юридичному відокремленні в межах одного суспільства суспільних груп, які вирізняються за расовими, гендерними, соціальними, релігійними чи іншими ознаками, та в подальшому законодавчому обмеженні їхніх прав. Для

прикладу, маємо випадки, коли дітей ромів просто не приймають до звичайної загальноосвітньої школи. Наприклад, на одній з вулиць Ужгорода по лівий бік навчаються всі, хто «не роми», а по правий — роми. [17].

Лише на Закарпатті — близько 20-ти відокремлених ромських шкіл. Цей термін часто використовується для навчальних закладів, де понад 90% учнів належать до ромської етнічної спільноти. А загалом це загальноосвітні школи. Більшість розташовані у старих будівлях без елементарних зручностей, що й казати вже про спортивні зали, майданчики, їдальні тощо. Якість освіти там недостатньо висока, але чомусь цього питання ніхто не піднімає. Діти, які після восьмого класу покидають школу, не знають елементарних речей, іноді навіть не вміють підписатися. Адміністрація шкіл чи місцеве управління освіти на це відповідають, що вони безсилі, адже такі учні часто пропускають школу або взагалі не відвідують її, бо батьки не змушують їх ходити до школи. Часто у школі передбачають допомогу батьків учням у засвоєнні освітньої програми, але якщо батьки самі не вміють читати і писати, не знають української мови, то як можуть допомогти у навчанні своїм дітям [18].

У «ромських» школах та сама програма, що й у будь-якій іншій загальноосвітній державній школі. Але у зв'язку з тим, що недостатньо уваги приділяється саме ромським сім'ям, то вони й потерпають. Певною мірою вирішити проблему могла б група продовженого дня. Якщо дитина тікає зі школи, то необхідно з'ясувати причини. Якщо дитина не ходить до школи, то з'ясувати чому. Якщо дитина не приходить до школи, то це перший дзвінок, що держава має втрутитися. Бо забезпечення реалізації права на освіту лежить у першу чергу на державі.

Часто справжня причина небажання ромських дітей вчитися — їх абсолютна неготовність до школи. Вони не відвідували дитсадок, не розуміють, чого від них хочуть, не мають елементарних навичок гігієни та дисципліни. Через усе це почуваються в класах некомфортно — і просто уникають навчання та зрештою кидають його.

Ромські діти часто необґрунтовано змушені навчатися в школах для дітей з розумовими і фізичними порушеннями. У деяких місцевостях більш ніж 70% дітей ромів зареєстровані саме в таких школах. Така ситуація є причиною наступного «виключення» ромів з нормального суспільного життя: закінчення подібних шкіл фактично унеможлиблює вступ до будь-якої вищої освітньої установи; з свідомістю таких шкіл молоді роми не можуть знайти роботу; часто діти ромів відмовляються відвідувати подібні школи, що фактично призводить до відсутності в них навіть шкільної освіти.

Є в Україні й приклади прогресивних ромських шкіл — приміром, початкова ромська школа в місті Свалява, де діти вчать українською. Тому тут доволі високий відсоток дітей, які закінчили 9 класів, а відтак можуть отримати професійну освіту.

Часто позиція місцевих громад щодо «ромських» шкіл є такою: «Роми вже звикли до цієї школи. Батьки самі віддають туди своїх дітей. А те, що в них поганий рівень освіти, то це батьки винні, які не забезпечують відвідування школи дітьми».

Діти ромських родин, де батьки здобули повну загальну середню чи вищу освіту, відвідують школи, і не «ромські», а змішані. У таких сім'ях розуміють цінність освіти. Роми, які ніколи не ходили до школи, не завжди розуміють важливості освіти для своїх дітей. Школа має зробити так, щоб дитині було цікаво. Професійний педагог повинен зацікавити дитину школою.

Навчати ромів в українських загальноосвітніх школах — значить дати їм стимул і перспективи отримання повної середньої, а згодом — і вищої освіти.

Напевно, найбільш ефективним методом мотивації ромів до отримання освіти, в тому числі вищої, правозахисники називають позитивні приклади. Історії успіху вихідців з ромського середовища справляють велике враження — особливо коли успішними стали діти із зовсім небагатих сімей.

Зокрема, показовою в цьому плані є історія юристки Ренати Балог. Дівчина виросла в ромському таборі, отримала вищу освіту, і тепер працює в Центрі правової інформації та консультацій у Мукачевському таборі, надає допомогу своїм землякам, є для них прикладом того, що прагнення до освіти дає значні результати і може змінити долю ромів. Історія Ренати стала основою одного з сюжетів документального циклу «Ромська мрія» (2014), у якому розповідають про чотирьох ромів, які досягли успіхів: окрім дівчини-юриста, це вчитель, телеведучий і танцівниця.

Громадські організації ромів розуміють значення освіти для подальшої успішної інтеграції в українське суспільство. Вони виступають за:

- збільшення кількості ромських дітей у дошкільних установах;
- збільшення кількості ромських дітей, які успішно одержали загальну середню, професійно-технічну та вищу освіту;

- створення та покращення освітньої інфраструктури, збільшення і поліпшення мережі недільних ромських шкіл;
- забезпечення необхідної кількості викладачів для роботи з ромськими дітьми;
- забезпечення ромських дітей відповідною матеріально-технічною базою для одержання освіти (посібники, література, обладнання і матеріали для вивчення процесу) [19].

Оптимальне розв'язання наявних проблем можливе лише за умови об'єднання зусиль ромських організацій та державних органів, відповідальних за політику в сфері освіти.

Висновки і рекомендації. Право дитини на освіту потребує інклюзивного підходу: кожна дитина незалежно від стану її здоров'я, етнічної належності, матеріальних статків батьків, місця проживання, релігійних переконань батьків, неналежного виконання батьками своїх обов'язків повинна бути включеною у освітній процес і мати однакові можливості зреалізувати свою потребу в освіті.

Порушуючи в медіа проблему права дитини на освіту, окрім, власне, вимог щодо дотримання прав дитини при висвітленні засобами масової інформації [21], потрібно зважати на рекомендації:

1. На належному рівні ознайомтеся з міжнародними та чинними вітчизняними законодавчими актами з цього питання (Декларація про права дитини, Конвенція про права дитини, Закон України «Про освіту», тощо);
2. Обдуманно використовуйте термінологію, послуговуйтеся новітньою термінологією у сфері прав людини, освіти, тощо;
3. Уникайте штампів, не поширюйте культурних стереотипів у описах;
4. Подання проблеми через історію тут як ніколи актуальне, але завжди має бути доповнене коментарем компетентного експерта;
5. Ретельно добирайте експертів: вони не повинні бути заангажованими у ситуації, але компетентними і зацікавленими у вирішенні проблеми загалом;
6. При висвітленні проблеми послуговуйтеся принципами журналістики рішень (підхід до створення журналістських матеріалів, які пропонують варіанти розв'язання проблем, а також обґрунтування того, чому і як рішення можуть працювати чи не працювати);
7. Створюйте матеріали, які містять позитивні приклади вирішення проблем: вони надихають тих, хто, можливо, зневірився у відстоюванні своїх прав.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА:

1. Eric A. Hanushek, Ludger Wößmann, The Role of Education Quality in Economic Growth <http://documents1.worldbank.org/curated/en/260461468324885735/pdf/wps4122.pdf>
2. Improving Health and Social Cohesion through Education / Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <https://www.oecd.org/education/cei/improvinghealthandsocialcohesionthrougheducation.htm>
3. Декларація прав дитини (1959 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
4. Конвенція про права дитини (1989 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
5. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. К.: ТОВ «Агентство України», 2019. 300 с.

7. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text
8. Міністерство освіти і науки України. Статистичні дані. URL: <https://mon.gov.ua/ua/statistichni-dani>
9. Из-за коронавируса у более 290 миллионов учеников нет доступа к образованию — ЮНЕСКО. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/2890477-izza-koronavirusa-u-bolee-290-millionov-ucenikov-net-dostupa-k-obrazovanuu-unesko.html>
10. COVID-19 Education Response Preparing the reopening of schools. Resource paper. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373401?web=1>
11. Порушення прав дитини: Офіс омбудсмена торік отримав понад 1,6 тисячі повідомлень. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3215413-ofisi-ombudsmena-torik-otrimav-ponad-16-tisaci-povidomlen-pro-porusenna-prav-ditini.html>
12. Деякі питання організації дистанційного навчання. Наказ МОН України № 941/35224 від 8 вересня 2020 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku>
13. Назаренко Ю., Сирбу О., Когут І. Коронавірус та освіта: аналіз проблем і наслідків пандемії. URL: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-i-naslidkiv-pandemii/>
14. Аналітична довідка щодо організації дистанційного навчання у закладах загальної середньої освіти в умовах карантину (за результатами онлайн-анкетування учасників освітнього процесу). URL: <https://cutt.ly/ybzN5ke>
15. Результати опитування батьків «Навчання дітей під час карантину»: URL: https://eo.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/Rezultaty-opytuvannya-22Navchannia-ditey-pid-chas-karantynu22.pdf?fbclid=IwAR0BgrSNMqPNInklz7L9shTfYVNtTNUQ80gTCUIOdGnPa_btyzdKLICFvHw
16. У Шумській судили маму, яка не підключила інтернет і син пропустив дистанційне навчання. URL: <https://cutt.ly/0bz8syW>
17. Без документів, освіти та роботи: як живеться ромам в Україні/ URL: https://zmina.info/articles/bez_dokumentiv_osviti_ta_roboti_jiak_zhivetsja_romam_v_ukrajini/
18. Освіта ромів: вирватися із замкнутого кола. URL: https://www.irf.ua/osvita_romiv_virvatisya_iz_zamknеноgo_kola/
19. Пропозиції щодо підвищення рівня освіти і збереження культури в рамках комплексної державної програми підтримки ромів. URL: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26927/17-Ivanenko.pdf?sequence=1>
20. Людський розвиток в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики (колективна монографія) / за ред. Е. М. Лібанової. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи, 2014. 380 с.
21. Діти в медіа: як висвітлювати й дотримуватися правил. Спеціальний звіт. К.: ГО «Телекритика», 2016. 48 ст.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Декларація прав дитини (1959 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
2. Конвенція про права дитини (1989 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Інклюзія від А до Я: порадник для фахівців інклюзивно-ресурсних центрів / упорядники Н. Заєркова, А. Трейтяк. Київ, 2021. 59 с.
5. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. К.: ТОВ «Агентство України», 2019. 300 с.
6. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text
7. Статистика щодо вразливих категорій населення (станом на 1.01.2021 року у розрізі за областями). URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/85405/response/256205/attach/3/01.01.2021.pdf?cookie_passthrough=1
8. Діти в медіа: як висвітлювати й дотримуватися правил. Спеціальний звіт. К.: ГО «Телекритика», 2016. 48 ст.
9. Участь батьків у організації інклюзивного навчання: курс лекцій. URL: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra-SmartOsvita+Par+1/about>
10. Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році (Лист МОН № 1/9-495 від 31.08.20 року). URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76129/

МАТЕРІАЛИ САЙТІВ:

1. Громадське об'єднання «Батьки SOS». URL: <https://www.facebook.com/BatkiSOS/>
2. Міністерство освіти і науки України. Інклюзивне навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>
3. Нова українська школа. Інклюзія. URL: <https://nus.org.ua/tags/129/>
4. Освіта.UA. URL: <https://osvita.ua/school/>
5. Освітній омбудсмен України. URL: <https://eo.gov.ua/>
6. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/>
7. Cedos (ГО Центр дослідження суспільства URL:). URL: <https://cedos.org.ua/>

УДК 070:342.722
П 68

Права людини та масмедіа в Україні
Збірник конспектів лекцій. Частина 3

Авторський колектив: Баранецька Анна, Бондаренко Олена, Виртосу Ірина, Волинець Галина, Вялкова Ірина, Галаджун Зоряна, Гаркавенко Юлія, Горбенко Інна, Грабовець Ірина, Гуманенко Олександра, Доценко Катерина, Зима Ольга, Іванець Тетяна, Йордан Ганна, Ковпак Вікторія, Комарова Олена, Лакомська Інна, Лашкіна Марина, Макарчук Олена, Маркова Вікторія, Марченко Ірина, Мединська Олеся, Мельничук Юлія, Островська Наталія, Плеханова Тетяна, Почапська Оксана, Просяник Оксана, Решетуха Тетяна, Русинко-Бомбик Любов, Савчук Оксана, Сащук Тетяна, Семенко Світлана, Сидоренко Ольга, Синоруб Галина, Солодка Людмила, Соломахін Андрій, Тарасюк Володимир, Тяпкіна Наталія, Чернявська Людмила, Чишевич Олексій, Чулкова Анна, Шендеровський Костянтин, Шутяк Лілія, Юріна Юлія.

Коректорка – *Ірина Довгаль*

Верстка і дизайн – Андрій Репенко

П68 **Права людини та масмедіа в Україні.** Частина 3: Збірник конспектів лекцій / за ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ : Інститут журналістики, 2021. – 354 с.

